

Schanz, Elsebeth Aasted og Nils Arne Sørensen:

Grænsen er nået – Afstemningsplakater fra grænselandet 1920.

Dansk Plakatmuseum i Den Gamle By, Gads Forlag, 2020, 139 sider.

I år fejrer vi 100-året for Genforeningen af Sønderjylland med Danmark. I Versailles-traktaten, som definerede fredsbetingelserne efter Første Verdenskrig, var det blevet besluttet, at den nye dansk-tyske grænse skulle fastlægges efter folkeafstemninger i både Nord- og Mellemslesvig. Et af de vigtigste agitationsmidler i afstemningskampen var plakaterne og det er dem, som kommer under kyndig behandling i denne bog af museumsleder ved Dansk Plakatmuseum, Elsebeth Aasted Schanz, og professor i historie ved Syddansk Universitet, Nils Arne Sørensen. Ingen ved præcis hvor mange plakater der blev trykt ved de to folkeafstemninger, men tallet var hvert fald højere end 300.000. Når det sammenholdes med, at der i alt var ca. 180.000 stemmeberettigede i Slesvig, siger det noget om den betydning man tillagde plakaterne ved disse afstemninger og hvor meget de har fyldt i gadebilledet. Der er derfor tale om et vigtigt emne i dette jubilæumsår.

Bogen er på 139 rigt illustrerede sider og indeholder 49 forskellige plakater fra folkeafstemningen i Slesvig samt et mindre antal bortcenserede plakater, som ikke fik lov til at blive trykt. Derudover vises ca. 30 plakater fra de andre grænseområder, hvor der var folkeafstemninger i årene efter Første Verdenskrig. Det gør det utvivlsomt til den mest omfangsrige samling af plakater fra Genforeningstiden udgivet i et dansk bogværk. Mange af plakaterne er gamle kendinge, som efterhånden har fået ikonisk status i grænselandet, men der er også flere mindre kendte og enkelte som er gået helt i glemmebogen og derfor først genser dagens lys med denne udgivelse.

Indholdsmæssigt er bogen bygget op i to dele. Den første og mest omfangsrige del af bogen omhandler de danske og tyske plakater, som blev benyttet ved folkeafstemningerne i Slesvig. Det bliver hurtigt klart for læseren, at der ikke er tale om traditionelle valgplakater og at der var meget på spil ved folkeafstemningerne i Slesvig. Plakaterne skulle overbevise vælgerne om, hvilket land de skulle vælge og hertil benyttede man en række forskellige virkemidler. De mange forskellige plakater kategoriseres under overskrifterne "Landet og historien", "Flensborg og lokalt forankrede plakater", "Økonomi og levestandard" og "Flaget, følelser og fædreland". Ofte spiller plakaterne dog på flere strenge og kunne derfor have indgået i flere kategorier. Under hvert kapitel er der indgående beskrivelser af de enkelte plakater, der analyseres og sættes ind i den historiske kontekst. Mens begge lande gennem plakaterne forsøgte at appellere til folks følelser og gjorde hævde på den historiske ret til grænselandet, var det kun de danske plakater, der havde økonomi og levestandard som tema. Tyskland havde lidt et smerteligt nederlag i Første Verdenskrig, og gik en usikker fremtid i møde

med tilbagebetaling af krigsskadeerstatning, arbejdsløshed, sult og nød, og det forsøgte man fra dansk side at udnytte til at vinde stemmer – særligt i Flensborg og resten af zone 2, hvor danskheden generelt stod svagt.

Flettet ind mellem kapitlerne om afstemningsplakaterne ved den dansk-tyske grænse er der en række afsnit, som giver et historisk rids af de dansk-tyske grænsestridigheder fra Treårskrigen og frem til og med Genforeningen. Denne del fremhæves som vigtig for at kunne "læse og forstå periodens plakater". Et sådant rids vil i sagens natur altid være kortfattet. Alligevel savner man en række vigtige aspekter af udviklingen frem mod folkeafstemningerne i 1920, herunder særligt den "sønderjyske vinkel". Vi hører således ikke meget om de nationale bevægelser i Nordslesvig, om den tyske undertrykkelse af danskheden efter 1864 og om de dansksindede sønderjydere politiske og kulturelle arbejde i årene 1864-1914, som ellers er vigtige elementer for at forstå det der sker i 1920. Det giver et forenklet og til tider fejlagtigt billede af den historiske udvikling frem mod 1920. Blandt andet får man indtryk af, at det var A.D. Jørgensen, som i 1882 stod bag bruddet med tankegangen om et Danmark til Ejderen (s. 28) og at det først er i 1918-20, at det nationale sindelag endelig får overtaget, som rettesnor for en løsning af grænsespørgsmålet (s. 29). En deling af Slesvig efter nationalt sindelag var imidlertid allerede blevet ytret flere gange før 1864 og med Pragfredens artikel 5 i 1866, var den tilmed blevet indskrevet i en international anerkendt traktat. Trods interne uenigheder blandt de dansksindede sønderjyder om den politiske linje, var der derfor bred enighed om, at sindelag og national selvbestemmelse skulle være det bærende princip for en løsning af grænsestridighederne senest fra 1866. Det er også i overkant at fremlægge rigsdaysresolutionen af 23. oktober 1918, som realitetsforhandlinger om en deling af Slesvig (s. 30). Ganske vist sluttede Rigsdagen, at spørgsmålet skulle løses på baggrund af folkernes selvbestemmelsesret, men derudover overlod man det til sønderjyderne og H.P. Hanssen at tage initiativet til den proces, der ledte frem til Genforeningen i 1920.

Ud over det historiske rids får læseren også en mere grundig introduktion til den moderne politiske plakat, de plakatkunstnere, som tegnede afstemningsplakaterne, og de symboler og tegnsprog, som blev benyttet i Slesvig i 1920. Disse afsnit er vigtige for at kunne afkode plakaterne og derfor kan man med fordel læse dem, inden man går i gang med at studere de enkelte plakater. Som afrunding på den første del af bogen, er der et afsnit om løbesedler og deres betydning som supplement til plakaterne. Det er en ofte overset del af agitationsmidlerne fra afstemningskampen

Den anden del af bogen omhandler afstemningsplakater fra andre europæiske grænseegne, hvor der også blev holdt folkeafstemninger om na-

tionalt tilhørsforhold efter Første Verdenskrig. Disse plakater stammer fra Kärnten, Sopron, Oberschlesien, Allenstein og Marienwerder og det er iøjnefaldende, at plakaterne i disse grænseegne er langt mere uforsonlige og barske end i Slesvig. Her er skeletter, blod, krig og undergang væsentlig mere fremtrædende og man får dermed et indtryk af, at stemningen ofte var mere hævngrædig og hadefuld i de andre afstemningsområder. Disse forhold og de vidt forskellige erfaringer man høstede af folkeafstemningerne i de enkelte grænseegne uddybes og forklares i afsnittet om Genforeningen i et internationalt perspektiv. Her får vi historien om baggrund og forløb for de forskellige afstemninger, som også holdes op imod hinanden.

Alt i alt er der tale om en flot illustreret bog, som giver et interessant indblik i de mange forskelligartede afstemningsplakater fra 1920 samt deres virkemidler. Bogens styrke er plakatanalyserne og perspektiveringerne til de andre grænseegne mens de historiske tilbageblik på den dansk-tyske grænsehistorie er mindre vellykkede. Under alle omstændigheder er bogen den til dato mest komplette fremstilling af dansk-tyske afstemningsplakater fra 1920 og derfor burde der være ny viden at hente for selv den mest inkarnerede kender af plakater fra Genforeningstiden.

Klaus Tolstrup Petersen

Jørgen Witte: Aabenraa i Højmiddelalderen.

Livet i købstaden ca. 1230-1375.

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

Nr. 117, 2019, 119 sider.

Byhistorie oplever i disse år en renæssance med interesse ikke kun for byers og købstæders topografiske udvikling og beliggenhed i landskabet, men også for livsbetingelser og aktiviteter inden for bostadsområdet. Den foreliggende bog er et resultat af oprettelsen af Studiecenter for Sønderjyllands Historie i 2013 og forfattet af historikeren og tidligere borgmester i Aabenraa Jørgen Witte. De seneste årtiers forskning har røkket ved tidligere forskningsopfattelser med hensyn til livet i byen i Højmiddelalderen, især som følge af mange arkæologiske udgravninger. For Aabenraas vedkommende har Lennart S. Madsen og hans medarbejdere fra Museum Sønderjylland fremdraget en række centrale elementer, blandt andet i henseende til byens voldgrav, borggrav og håndværksvirksomhed. På denne baggrund lancerer bogen en velgørende fremstilling og nyfoklning af Aabenraas historie fra byens opståen og frem til begyndelsen af Senmiddelalderen.

Det var tidligere opfattelsen, at der bag Aabenraa fandtes udbredte vådområder. Jørgen Witte argumenterer fornuftigt for, at havniveauet, kystlinjen og klimaet i Højmiddelalderen i 1200-årene var anderledes end da kartografen Johannes Mejer tegnede de første detaljerede kort ca. 1640.

Havniveauet synes i Højmiddelalderen at have været op mod 2,5 meter højere end i nutiden, hvor havsænkning og udtørring af noret mod vest har gjort sig gældende.

Bogen er opdelt i en række hovedkapitler centreret om byens opståen, magtstrukturen og rammerne for byens virksomhed, indbyggerne, handelsvirksomhed, bebyggelse, det religiøse liv, sygdomme samt en afslutning om Aabenraa ved indgangen til Senmiddelalderen. Byens skrå dateredes tidligere til 1335, men Jørgen Witte argumenterer overbevisende for, at det er muligt at opdele denne "byens dabsattest" i et ældre kernestykke fra årene 1234-1241 under Valdemar Sejrs kongetid og resten af teksten tilkommet frem til 1335. Hvor det tidlige "Opneraa" var beliggende, kan ikke fastlægges med bestemthed; men en forløber kan have været beliggende på Varnæs Hoved, som var i kongemagtens besiddelse ifølge Kong Valdemars Jordebog fra 1231. Endegyldige beviser for denne første bydannelse foreligger ikke, men Varnæs lå i et trafikalt knudepunkt ud til Lillebælt. Den økonomiske udvikling og tilslutning til betydelige handelsnetværk gjorde imidlertid en beliggenhed ved bunden af Aabenraa fjord optimal, og her voksede en handels- og markedsplads frem. Arkæologiske fund fra denne fase savnes, men indicier i Kong Valdemars Jordebog i henseende til tolden fra Rise herred kunne afspejle en tidlig bydannelse netop her. Herfra var der vejforbindelse til Ribe og til landstinget Urnehoved.

Kong Valdemar Sejrs var Aabenraas første byherre, som var repræsenteret ved en foged med sæde på et befæstet anlæg for enden af nutidens Vester-gade. Skråen fastlagde afgifter af borgerne til foged og rådmænd, og bytinget vogtede over byfredens område. Om menneskene og deres antal i byen i Middelalderen vides ikke meget, og først fra Senmiddelalderens slutning i kendes oplysninger om antallet af skatteydere og husstande. Borgerne var i vid udstrækning selvforsynende med fødevarer fra byens jorder.

Aabenraas beliggenhed ved fjorden forøgede som vist mulighederne for handelsvirksomhed til lands og til vands. Skråen afspejler dette, inklusive regler om fremmedes handel, når vedkommende kom til byen med skib. Af håndværk tegner sig især fiskeri-, bageri-, smede- samt keramikvirksomhed og skomageri. Gerne havde man erfaret mere om disse aspekter (s. 60-61).

Vejene til og fra Aabenraa samt byens huse og udvidelsen af bebyggelsen er i bogen skildret hovedsagelig på grundlag af flere arkæologiske udgravninger. Byen udvidedes i Senmiddelalderen markant syd for bygraven med store anlægsarbejder (s. 67). Det religiøse liv i købstaden med bygningen af blandt andet Sct. Nicolai kirke fra ca. 1250 samt spedalskhedshospitalet Sct. Jørgen er endelig behandlet. Byens udvidelse i den første halvdel af 1300-tallet blev imidlertid ikke fulgt op, og det skulle vare til ind i Senmid-